

๔. ภายภราวสุตต¹

[๓๔] เอวมเม สุตฺ :- เอกํ สมยํ ภควา สาวตถิยํ วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฑิกสฺส อาราเม. อถ โข ชาณฺสุโสณิ พฺราหฺมโณ, เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิสมฺโมทฺติ; สมฺโมทฺนียํ กถํ สารณียํ วิตฺติสาเรตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทฺติ.

เอกมฺนตํ นิสฺสินฺโน โข ชาณฺสุโสณิ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทฺโวจ “เยเม โภ โคตม กุลปฺตฺตา ภวนฺตํ โคตมํ อุทฺทิสฺส สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺตา, ภวนฺเตสํ โคตโม ปพฺพชฺคโม, ภวนฺเตสํ โคตโม พหุกาโร, ภวนฺเตสํ โคตโม สმაทเปตฺตา, โภโต จ ปน โคตมสฺส สาชนตา ทิฏฺฐานุกฺคตฺติ อापชฺชตฺติ”ติ. เอวเมตํ พฺราหฺมณ, เอวเมตํ พฺราหฺมณ; เย เต พฺราหฺมณ กุลปฺตฺตา มมํ อุทฺทิสฺส สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺตา, อหํ เตสํ ปพฺพชฺคโม, อหํ เตสํ พหุกาโร, อหํ เตสํ สმაทเปตฺตา, มม จ ปน สาชนตา ทิฏฺฐานุกฺคตฺติ อापชฺชตฺติ. ทฺวาริสมภวานิ ทิ โข โภ โคตม อรณฺยวณปตฺถานิ² ปนฺตานิ เสนาสนานิ, ทฺวาริ ปวิเวกํ, ทฺวาริรมํ เอกตฺเต, ทฺวาริตฺติ มณฺเณ มโน วณานิ สฺมาธึ อลภฺมานสฺส ภิกฺขุโนติ. เอวเมตํ พฺราหฺมณ, เอวเมตํ พฺราหฺมณ; ทฺวาริสมภวานิ ทิ พฺราหฺมณ อรณฺยวณปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ, ทฺวาริ ปวิเวกํ, ทฺวาริรมํ เอกตฺเต, ทฺวาริตฺติ มณฺเณ มโน วณานิ สฺมาธึ อลภฺมานสฺส ภิกฺขุโนติ.

[๓๕] มยฺหมิปิ โข พฺราหฺมณ ปพฺพเพว สมฺโพธา อนภิสฺมพฺพุทฺธสฺส โพธิสฺตตฺสเสว สโตเอตทฺโหสิ “ทฺวาริสมภวานิ ทิ โข อรณฺยวณปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ, ทฺวาริ ปวิเวกํ, ทฺวาริรมํ เอกตฺเต, ทฺวาริตฺติ มณฺเณ มโน วณานิ สฺมาธึ อลภฺมานสฺส ภิกฺขุโน”ติ. ตสฺส มยฺหํ พฺราหฺมณ เอตทฺโหสิ “เย โข เกจิ สฺมณฺวา วา พฺราหฺมณฺวา วา อปฺริสฺสุทฺทกฺายกมฺมณฺตา อรณฺยวณปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺเสวณฺติ, อปฺริสฺสุทฺทกฺายกมฺมณฺตสนฺโทสฺเหตุ หเว เต โภโนโต สฺมณ พฺราหฺมณฺวา อุกฺสลํ ภายภราวํ อวฺหยณฺติ.³ น โข ปนาหํ อปฺริสฺสุทฺทกฺายกมฺมณฺโต อรณฺยวณปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺเสวณฺติ, ปฺริสฺสุทฺทกฺายกมฺมณฺโตหฺมสฺมิ. เย ทิ โว อริยา ปฺริสฺสุทฺทกฺายกมฺมณฺตา อรณฺยวณปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺเสวณฺติ, เตสฺมหํ อณฺยตโร”ติ.⁴ เอตมฺหํ พฺราหฺมณ ปฺริสฺสุทฺทกฺายกมฺมณฺตํ⁵ อตฺตนิ สฺมปฺสฺสฺมาโน ภิกฺขุโย ปฺลโลมฺมาปาที อรณฺเณ วิหาราย (๑)

[๓๖] ตสฺส มยฺหํ พฺราหฺมณ เอตทฺโหสิ “เย โข เกจิ สฺมณฺวา วา พฺราหฺมณฺวา วา อปฺริสฺสุทฺทวจฺจิกมฺมณฺตา ๆเปฯ อปฺริสฺสุทฺทมฺโนกมฺมณฺตา ๆเปฯ อปฺริสฺสุทฺธาชีวา อรณฺยวณปตฺถานิ

¹ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกํ พระไตรปิฎกฉบับ มจร. เล่ม ๑๒

² ส. อรณฺยวณปตฺถานิ

³ ฉ.ม. อวฺหยณฺติ

⁴ ส. อณฺยตโร

⁵ ฉ.ม. ปฺริสฺสุทฺทกฺายกมฺมณฺตํ

ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, อปริสุทฐาชีวสนโทสเหตุ หเว เต โภจนโต สมณพราหมณา อกุสลํ ภัยเภารวํ อวหยन्ติ. น โข ปนาหํ อปริสุทฐาชีโว อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวามิ, ปริสุทฐาชีโวหสมมิ. เย ทิ โว อริยา ปริสุทฐาชีวา อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, เตสมหํ อณยตโร”ติ. เอตมหํ พราหมณ ปริสุทฐาชีวตํ อตตนิ สมปสสมาโน ภัยโย ปลโลมมาปาที อรณยเว วิหาราย. (๒-๓-๔)

[๓๗] ตสส มยหํ พราหมณ เอตทโหสิ “เย โข เกจิ สมณา วา พราหมณา วา อภิชฌาลู กาเมสุ ติพพสाराคา อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, อภิชฌาลูกาเมสุติพพสाराคสนโทสเหตุ หเว เต โภจนโต สมณพราหมณา อกุสลํ ภัยเภารวํ อวหยन्ติ. น โข ปนาหํ อภิชฌาลู กาเมสุ ติพพสाराโค อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวามิ, อนภิชฌาลูหสมมิ. เย ทิ โว อริยา อนภิชฌาลู อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, เตสมหํ อณยตโร”ติ. เอตมหํ พราหมณ อนภิชฌาลูตํ อตตนิ สมปสสมาโน ภัยโย ปลโลมมาปาที อรณยเว วิหาราย. (๕)

[๓๘] ตสส มยหํ พราหมณ เอตทโหสิ “เย โข เกจิ สมณา วา พราหมณา วา พยาปนนจิตตา ปทญฺจนสงกปปา อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, พยาปนนจิตตปทญฺจนสงกปปสนโทสเหตุ หเว เต โภจนโต สมณพราหมณา อกุสลํ ภัยเภารวํ อวหยन्ติ. น โข ปนาหํ พยาปนนจิตโต ปทญฺจนสงกปโป อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวามิ, เมตตจิตโตหสมมิ. เย ทิ โว อริยา เมตตจิตตา อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, เตสมหํ อณยตโร”ติ. เอตมหํ พราหมณ เมตตจิตตํ อตตนิ สมปสสมาโน ภัยโย ปลโลมมาปาที อรณยเว วิหาราย. (๖)

[๓๙] ตสส มยหํ พราหมณ เอตทโหสิ “เย โข เกจิ สมณา วา พราหมณา วา ถีนมิทฐปริญญจिता อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, ถีนมิทฐปริญญจานสนโทสเหตุ หเว เต โภจนโต สมณพราหมณา อกุสลํ ภัยเภารวํ อวหยन्ติ. น โข ปนาหํ ถีนมิทฐปริญญจิตอ อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวามิ, วิคตถีนมิทฐอหสมมิ. เย ทิ โว อริยา วิคตถีนมิทฐา อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, เตสมหํ อณยตโร”ติ. เอตมหํ พราหมณ วิคตถีนมิทฐตํ อตตนิ สมปสสมาโน ภัยโย ปลโลมมาปาที อรณยเว วิหาราย. (๗)

[๔๐] ตสส มยหํ พราหมณ เอตทโหสิ “เย โข เกจิ สมณา วา พราหมณา วา อุทฐตา อวุปสนตจิตตา อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, อุทฐตาอวุปสนตจิตตสนโทสเหตุ หเว เต โภจนโต สมณพราหมณา อกุสลํ ภัยเภารวํ อวหยन्ติ. น โข ปนาหํ อุทฐโต อวุปสนตจิตโต อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวามิ, วุปสนตจิตโตหสมมิ. เย ทิ โว อริยา วุปสนตจิตตา อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, เตสมหํ อณยตโร”ติ. เอตมหํ พราหมณ วุปสนตจิตตํ อตตนิ สมปสสมาโน ภัยโย ปลโลมมาปาที อรณยเว วิหาราย. (๘)

[๔๑] ตสส มยหํ พราหมณ เอตทโหสิ “เย โข เกจิ สมณา วา พราหมณา วา กงซี วิจิกิจฉี อรณยวณปตถานิ ปนตานิ เสนาสนานิ ปฏิวเสวนติ, กงซีวิจิกิจฉิสนโทสเหตุ หเว เต โภจนโต สมณพราหมณา อกุสลํ ภัยเภารวํ อวหยन्ติ. น โข ปนาหํ กงซี วิจิกิจฉี อรณยวณปตถานิ

ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวามิ, ติณฺณวฺจิจฺจโณหฺมสมฺมิ. เย หิ โว อริยา ติณฺณวฺจิจฺจฉา
 อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวณฺติ, เตสมฺหํ อณฺณตโร”ติ. เอตมฺหํ พุราหฺมณ
 ติณฺณวฺจิจฺจจตฺตํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน ภฺยโย ปลฺโลมมาปาที อรณฺณเว วิหาราย. (๙)

[๔๒] ตสฺส มยฺหํ พุราหฺมณ เอตทฺโหสิ “เย โข เกจิ สมณฺา วา พุราหฺมณา วา
 อตฺตกฺกํสกา ปรวมภฺมิ อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวณฺติ, อตฺตกฺกํสนปรวมภฺน
 สนฺโทสเหตุ หเว เต โภณฺโต สมณฺพุราหฺมณา อกฺุสฺลํ ภฺยเกรวํ อวฺหายนฺติ. น โข ปนาหํ
 อตฺตกฺกํสโก ปรวมภฺมิ อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวามิ, อนตฺตกฺกํสโก
 อปรวมภฺมิหฺมสมฺมิ. เย หิ โว อริยา อนตฺตกฺกํสกา อปรวมภฺมิ อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ
 ปฏฺฐิสวณฺติ, เตสมฺหํ อณฺณตโร”ติ. เอตมฺหํ พุราหฺมณ อนตฺตกฺกํสทฺตํ อปรวมภฺมิตฺตํ อตฺตนิ
 สมฺปสฺสมาโน ภฺยโย ปลฺโลมมาปาที อรณฺณเว วิหาราย. (๑๐)

[๔๓] ตสฺส มยฺหํ พุราหฺมณ เอตทฺโหสิ “เย โข เกจิ สมณฺา วา พุราหฺมณา วา ฉมฺภิ
 ภฺริกฺขชาติกา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวณฺติ, ฉมฺภิภฺริกฺขชาติกสนฺโทสเหตุ หเว
 เต โภณฺโต สมณฺพุราหฺมณา อกฺุสฺลํ ภฺยเกรวํ อวฺหายนฺติ. น โข ปนาหํ ฉมฺภิ ภฺริกฺขชาติโก
 อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวามิ, วิคตฺโลมทฺโสหฺมสมฺมิ. เย หิ โว อริยา วิคต
 โลมทฺสสา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวณฺติ, เตสมฺหํ อณฺณตโร”ติ. เอตมฺหํ
 พุราหฺมณ วิคตฺโลมทฺสทฺตํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน ภฺยโย ปลฺโลมมาปาที อรณฺณเว วิหาราย. (๑๑)

[๔๔] ตสฺส มยฺหํ พุราหฺมณ เอตทฺโหสิ “เย โข เกจิ สมณฺา วา พุราหฺมณา วา ลาภ
 สกฺกาโรโลกํ นิแกมยมานา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวณฺติ, ลาภสกฺกาโรโลก
 นิแกมณฺสฺนฺโทสเหตุ หเว เต โภณฺโต สมณฺพุราหฺมณา อกฺุสฺลํ ภฺยเกรวํ อวฺหายนฺติ. น โข ปนาหํ
 ลาภสกฺกาโรโลกํ นิแกมยมาโน อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวามิ,
 อปฺปิฉโณหฺมสมฺมิ. เย หิ โว อริยา อปฺปิฉฉา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวณฺติ,
 เตสมฺหํ อณฺณตโร”ติ. เอตมฺหํ พุราหฺมณ อปฺปิฉจตฺตํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน ภฺยโย ปลฺโลมมาปาที
 อรณฺณเว วิหาราย. (๑๒)

[๔๕] ตสฺส มยฺหํ พุราหฺมณ เอตทฺโหสิ “เย โข เกจิ สมณฺา วา พุราหฺมณา วา กุสฺสีตา
 ทินฺนวิริยา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวณฺติ, กุสฺสีตทินฺนวิริยสนฺโทสเหตุ หเว เต
 โภณฺโต สมณฺพุราหฺมณา อกฺุสฺลํ ภฺยเกรวํ อวฺหายนฺติ. น โข ปนาหํ กุสฺสีโต ทินฺนวิริโย อรณฺณวน
 ปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวามิ, อารทฺธวิริโยหฺมสมฺมิ. เย หิ โว อริยา อารทฺธวิริยา
 อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวณฺติ, เตสมฺหํ อณฺณตโร”ติ. เอตมฺหํ พุราหฺมณ
 อารทฺธวิริยทฺตํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมาโน ภฺยโย ปลฺโลมมาปาที อรณฺณเว วิหาราย. (๑๓)

[๔๖] ตสฺส มยฺหํ พุราหฺมณ เอตทฺโหสิ “เย โข เกจิ สมณฺา วา พุราหฺมณา วา
 มุญฺจสฺสตี อสมฺปชานา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวณฺติ, มุญฺจสฺสตีอสมฺปชาน
 สนฺโทสเหตุ หเว เต โภณฺโต สมณฺพุราหฺมณา อกฺุสฺลํ ภฺยเกรวํ อวฺหายนฺติ. น โข ปนาหํ มุญฺจสฺสตี
 อสมฺปชานโน อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสวามิ, อุกฺุจิตสฺสตีหฺมสมฺมิ. เย หิ โว

⁶ ส.ก. ... นิแกมยมานา ... อ. นิแกม ...

อริยา อุปลุกิตตสสตี อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺสวณฺติ, เตสฺมํ อณฺณตโร”ติ.
 เอตมํ พุราหฺมณฺ อุปลุกิตตสสตี อตฺตนิ สมฺปสฺสมานิ ภฺยโย ปโลมฺมาปาที อรณฺณ เวหาราย.
 (๑๔)

[๔๗] ตสฺส มยฺหํ พุราหฺมณฺ เอตทโหสิ “เย โข เกจิ สมฺณา วา พุราหฺมณา วา
 อสมฺมาหิตา วิพฺภนฺตจิตฺตา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺสวณฺติ, อสมฺมาหิตวิพฺภนฺต
 จิตฺตสนฺโทสเหตุ หเว เต โภณโต สมฺณพฺราหฺมณา อกฺุสลํ ภายเภาวํ อวฺหายนฺติ. น โข ปนาหํ
 อสมฺมาหิต วิพฺภนฺตจิตฺโต อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺสวณฺติ, สมฺมาธิสมฺปนฺโน
 หมฺสมฺมิ. เย หิ โว อริยา สมฺมาธิสมฺปนฺนา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺสวณฺติ,
 เตสฺมํ อณฺณตโร”ติ. เอตมํ พุราหฺมณฺ สมฺมาธิสมฺปนฺนํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมานิ ภฺยโย ปโลมฺมาปาที
 อรณฺณ เวหาราย. (๑๕)

[๔๘] ตสฺส มยฺหํ พุราหฺมณฺ เอตทโหสิ “เย โข เกจิ สมฺณา วา พุราหฺมณา วา
 ทฺุปฺปญฺญา อพฺมุคา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺสวณฺติ, ทฺุปฺปญฺญาอพฺมุคสนฺโทส
 เหตุ หเว เต โภณโต สมฺณพฺราหฺมณา อกฺุสลํ ภายเภาวํ อวฺหายนฺติ. น โข ปนาหํ ทฺุปฺปญฺญา
 อพฺมุโค อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺสวณฺติ, ปญฺญาสมฺปนฺโนหฺมสมฺมิ. เย หิ โว
 อริยา ปญฺญาสมฺปนฺนา อรณฺณวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺฐิสฺสวณฺติ, เตสฺมํ อณฺณตโร”ติ.
 เอตมํ พุราหฺมณฺ ปญฺญาสมฺปนฺนํ อตฺตนิ สมฺปสฺสมานิ ภฺยโย ปโลมฺมาปาที อรณฺณ เวหาราย.
 (๑๖)

โสฬสปริยายํ นิฏฺฐิตํ.

[๔๙] ตสฺส มยฺหํ พุราหฺมณฺ เอตทโหสิ “ยฺนฺนุนาหํ ยา ตา รตฺติโย อภฺยญฺญาตา
 อภฺยญฺญาตา จาตฺุทฺทสี ปญฺจทฺทสี อฏฺฐมี จ ปกฺขสฺส, ตถารูปาสุ รตฺตีสุ ยานิ ตานิ อารามเจตฺติยานิ
 วนเจตฺติยานิ รุกฺขเจตฺติยานิ ภฺยสนฺกานิ สโลมฺหํสฺยานิ, ตถารูเปสุ เสนาสเนสุ วิหเรยฺยํ ‘อปฺเปวณามาทํ
 ภายเภาวํ ปสฺเสยฺยนฺ”ติ. โส โข อหํ พุราหฺมณฺ อปฺเรณ สมฺเยน ยา ตา รตฺติโย อภฺยญฺญาตา
 อภฺยญฺญาตา จาตฺุทฺทสี ปญฺจทฺทสี อฏฺฐมี จ ปกฺขสฺส, ตถารูปาสุ รตฺตีสุ ยานิ ตานิ อารามเจตฺติยานิ
 วนเจตฺติยานิ รุกฺขเจตฺติยานิ ภฺยสนฺกานิ สโลมฺหํสฺยานิ, ตถารูเปสุ เสนาสเนสุ วิหรามิ. ตตฺถ จ เม
 พุราหฺมณฺ วิหโรโต มีโค⁷ วา อากฺุจฺจติ, โมโร วา กฏฺุจํ ปาเตติ, วาโต วา ปณฺณกสฺส⁸ เอะเรติ. ตสฺส
 มยฺหํ พุราหฺมณฺ เอะว โหติ⁹ “เอตํ นฺน ตํ ภายเภาวํ อากฺุจฺจติ”ติ. ตสฺส มยฺหํ พุราหฺมณฺ เอตทโหสิ
 “กิณฺนุโข อหํ อณฺณทตฺถ ภายปฏฺฐิกงฺขี วิหรามิ ? ยฺนฺนุนาหํ ยถาภูตสฺส¹⁰ ยถาภูตสฺส เม ตํ ภายเภาวํ

⁷ ฉ.ม. อ. มโค

⁸ ส.อ. ปณฺณสฺส

⁹ ฉ.ม.อ. เอตทโหสิ

¹⁰ ฉ.ม.อ. ยถาภูตํ

อากจฉติ ? ตถาภูโต¹¹ ตถาภูโตว ตํ ภยเภรวํ ปฏิวินเนยยน”ติ. ตสฺส มยหํ พุราหมณ จงกมนตสฺส ตํ ภยเภรวํ อากจฉติ. โส โข อหํ พุราหมณ เนว ตาว ติฏฐามิ น นิสิตามิ น นิปชชามิ, ยาว จงกมนโตว ตํ ภยเภรวํ ปฏิวินเนมิ. ตสฺส มยหํ พุราหมณ จิตสฺส ตํ ภยเภรวํ อากจฉติ. โส โข อหํ พุราหมณ เนว ตาว จงกมามิ น นิสิตามิ น นิปชชามิ, ยาว จิตโตว ตํ ภยเภรวํ ปฏิวินเนมิ. ตสฺส มยหํ พุราหมณ นิสินนสฺส ตํ ภยเภรวํ อากจฉติ. โส โข อหํ พุราหมณ เนว ตาว นิปชชามิ น ติฏฐามิ น จงกมามิ, ยาว นิสินโนว ตํ ภยเภรวํ ปฏิวินเนมิ. ตสฺส มยหํ พุราหมณ นิปนนสฺส ตํ ภยเภรวํ อากจฉติ. โส โข อหํ พุราหมณ เนว ตาว นิสิตามิ น ติฏฐามิ น จงกมามิ, ยาว นิปนโนว ตํ ภยเภรวํ ปฏิวินเนมิ.

[๕๐] สนติ โข ปน พุราหมณ เอเก สมณพุราหมณา รตตีเยว สมานํ ทิวาติ สญชานนติ, ทิวาเยว สมานํ รตตีติ สญชานนติ. อิทมํ เตสํ สมณพุราหมณานํ สมโหมวิหารสมํ วทามิ. อหํ โข ปน พุราหมณ รตตีเยว สมานํ รตตีติ สญชานามิ, ทิวาเยว สมานํ ทิวาติ สญชานามิ. ยํ โข ตํ พุราหมณ สมมา วทมาโน วเทยย “อสมโหมธมโม สโต โลเก อุปปนโน พุชชนิตาย พุชชนสุชชาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานน”ติ. มเมว ตํ สมมา วทมาโน วเทยย “อสมโหมธมโม สโต โลเก อุปปนโน พุชชนิตาย พุชชนสุชชาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานน”ติ.

[๕๑] อารหุํ โข ปน เม พุราหมณ วีริยํ อโหสิ อสลลีนํ, อุกฺกุจฺจํ สติ อปฺปมมฺภูจฺจา¹² ปสฺสทฺโธ กาโย อสารถฺโธ, สมานํ จิตตํ เอกคคํ. โส โข อหํ พุราหมณ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกฺกุสเลหิ รมเมหิ สวิตกฺกํ สวิจาร์ วิเวกขํ ปิติสฺสํ ปณฺม ฌานํ อุปสมบชช วิหาสี. วิตกฺกวิจจารานํ วุปสมมา อชฌตตํ สมบสทานํ เจตโส เอโกทิกาวํ อวิตกฺกํ อวิจาร์ สมานํ ปิติสฺสํ ทุตฺติยํ ฌานํ อุปสมบชช วิหาสี. ปิตฺติยา จ วิราคา อุกฺกขโก จ วิหาสี สโต จ สมบชชานํ, สุขญจ กาเยน ปฏิสฺสเวเทสี, ยนตํ อริยา อากิจฺชนติ “อุกฺกขโก สติมา สุขวิหारी”ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมบชช วิหาสี. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตถงคมา อทุกฺขมสุขํ อุกฺกขาสติปาริสฺสทฺธี จตฺตถํ ฌานํ อุปสมบชช วิหาสี.

[๕๒] โส เอวํ สมานํ จิตเต ปริสฺสทฺธํ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตฺตูปกฺกิลเส มุทฺตฺตฺเต กมฺมนิเย จิตเต อาเนถชปฺตเต, ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตีถาย จิตตํ อภินินฺนามีสี. โส อนนฺทวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. เสยฺยถิ ? เอกมฺปิ ชาตี เทวปิ ชาตีโย ติสฺสปี ชาตีโย จตฺสปี ชาตีโย ปถจปี ชาตีโย ทสปี ชาตีโย วิสมปี ชาตีโย ตีสมปี ชาตีโย จตฺตาทีสมปี ชาตีโย ปถจสมปี ชาตีโย ชาตีสตมปี ชาตีสทสสมปี ชาตีสตสทสสมปี อนนฺทปี สํวณฺณกปฺเป อนนฺทปี วิวณฺณกปฺเป อนนฺทปี สํวณฺณวิวณฺณกปฺเป “อมฺตราสี เอวํนาโม เอวํโคตโต เอวํวณฺโณ เอวํมาหาโร เอวํสุขํ ทุกฺขปฏิสฺสเวที เอวํมายุปริยฺนโต, โส ตโต จโต อมฺตร อุตฺปาที, ตตราปาสี เอวํนาโม เอวํโคตโต เอวํวณฺโณ เอวํมาหาโร เอวํสุขํทุกฺขปฏิสฺสเวที เอวํมายุปริยฺนโต, โส ตโต จโต อธิอุปปนโน”ติ. อิติ

¹¹ ฉ.ม.อ. ตถาภูโต

¹² ฉ.ม.ส. อสมมฺภูจฺจา

สาการํ สอฺพุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺพเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. อยํ โข เม พุราหฺมณ รัตติยา ปจฺเจ ยามे ปจฺจมา วิชฺชา อธิคฺคา, อวิชฺชา วิหิตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหิต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถาตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตานิโน ปหิตตตฺตสฺส วิหฺรโต.

[๕๓] โส เอวํ สฺมาหิตเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปรีโยทาเต อนนฺจเณ วิคฺคฺชูปฺกฺกิลเส มุทฺฎฺเฏ กมฺมณิเย จิตฺเต อาเนถฺชปฺตเต, สตฺตานิ จุตฺตูปฺปาตถาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสี. โส ทิพฺเพน จกฺขุณา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสฺสเกน สตฺเต ปสฺสามิ จวฺมานเณ อุปฺปชฺชมาเน ทิเน ปณฺีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สฺคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมุปฺเค สตฺเต ปชานามิ “อิมเ วต โภณฺโต สตฺตา กายทฺวจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา, วจฺีทฺวจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา, มโนทฺวจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา; อริยานํ อุปฺวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกิภา มิจฺฉาทิฏฺฐิกิมฺสมฺมาทานา, เต กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา อปายํ ทุคฺคตี วินิปาทํ นิรยํ อุปฺปนฺนา. อิมเ วา ปน โภณฺโต สตฺตา กายสุจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา, วจฺีสุจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา, มโนสุจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา; อริยานํ อนุปฺวาทกา สฺมฺมาทิฏฺฐิกิภา สฺมฺมาทิฏฺฐิกิมฺสมฺมาทานา, เต กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา สฺคตี สฺคคํ โลกํ อุปฺปนฺนา”ติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุณา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสฺสเกน สตฺเต ปสฺสามิ จวฺมานเณ อุปฺปชฺชมาเน ทิเน ปณฺีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สฺคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมุปฺเค สตฺเต ปชานามิ. อยํ โข เม พุราหฺมณ รัตติยา มชฺฉิมเ ยามे ทฺติยา วิชฺชา อธิคฺคา, อวิชฺชา วิหิตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหิต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถาตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตานิโน ปหิตตตฺตสฺส วิหฺรโต.

[๕๔] โส เอวํ สฺมาหิตเต จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปรีโยทาเต อนนฺจเณ วิคฺคฺชูปฺกฺกิลเส มุทฺฎฺเฏ กมฺมณิเย จิตฺเต อาเนถฺชปฺตเต, อาสวานํ ขยถาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสี. โส “อิทํ ทฺกฺขนฺ”ติ ยถาถฺตํ อพฺภณฺณาสี, “อยํ ทฺกฺขสมฺุทฺโย”ติ ยถาถฺตํ อพฺภณฺณาสี, “อยํ ทฺกฺขนิโรโร”ติ ยถาถฺตํ อพฺภณฺณาสี, “อยํ ทฺกฺขนิโรธคามินี ปฏฺิปปทา”ติ ยถาถฺตํ อพฺภณฺณาสี. “อิมเ อาสวา”ติ ยถาถฺตํ อพฺภณฺณาสี, “อยํ อาสวสมฺุทฺโย”ติ ยถาถฺตํ อพฺภณฺณาสี, “อยํ อาสวนิโรโร”ติ ยถาถฺตํ อพฺภณฺณาสี, “อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏฺิปปทา”ติ ยถาถฺตํ อพฺภณฺณาสี. ตสฺส เม เอวํ ชานฺโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมฺุจฺจิตฺถ, ภวาสวาปิ จิตฺตํ วิมฺุจฺจิตฺถ, อวิชฺชาสวาปิ จิตฺตํ วิมฺุจฺจิตฺถ. วิมฺุตฺตสมฺี “วิมฺุตฺตมิ”ติ ถาณํ อโหสี, “ซีณา ชาติ; วุสีตํ พุรหฺมจฺริยํ; กตํ กรณฺียํ; นาปํ อิตถตฺตยา ยา”ติ อพฺภณฺณาสี. อยํ โข เม พุราหฺมณ รัตติยา ปจฺฉิมเ ยามे ตฺติยา วิชฺชา อธิคฺคา, อวิชฺชา วิหิตา, วิชฺชา อุปฺปนฺนา, ตโม วิหิต, อาโลโก อุปฺปนฺโน, ยถาตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตานิโน ปหิตตตฺตสฺส วิหฺรโต.

[๕๕] สียา โข ปน เต พุราหฺมณ เอวฺมสฺส “อชฺชาปิ นฺน สมนฺเณ โคตโม อวิตฺราโค อวิตฺโทโส อวิตฺโมโห, ตสฺมา อรณฺถวณฺปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺิเสวตี”ติ. น โข ปนตํ พุราหฺมณ เอวํ ทฺฐจฺพฺ. เทว โข อหํ พุราหฺมณ อตถวเส สฺมฺปสฺสมานเณ อรณฺถวณฺปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏฺิเสวามิ : อตตฺโน จ ทิฏฺฐธมฺมสฺสขวิหฺารํ สฺมฺปสฺสมานเณ, ปจฺฉิมถฺจ ชนตํ อนุกมฺปมาโนติ.

[๕๖] อนุกมฺปิตฺรฺูปา วตายํ โภตา โคตเมณ ปจฺฉิมเ ชนตา, ยถาตํ อรหฺตา สฺมฺมาสมฺุทฺเธน. อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม, อภิกฺกนฺตํ โภ โคตม; เสยฺยถาปิ โภ โคตม นิกฺกฺชฺชิตํ วา

อุกกุชเชย, ปฏิจจนน์ วา วิวเรย, มุหุสส วา มคคฺ อัจฉิเชย, อนธกาเร วา เตลปะชิตฺ
 ธาเรย “จุกุมนุโต รูปานิ ทกขนตี”¹³ เอมเว โภตา โคตเมน อนนกะปริยาเยน ฌมโม
 ปกาสิโต. เอสาหิ ภวานตฺ โคตมฺ สรณฺ คจฉามิ ฌมมณจ ภิกขุสฺสณจ, อุปาสกํ มํ ภวฺ โคตโม ธาเรตุ
 อชชตคเค ปาณูปเต สรณฺ คตนตี.

ภยเภารวสุตฺตํ นิฎฐิตํ จตฺตถิ.

๔. ภยเภารวสุตฺต ว่าด้วยความขลาดกลัว

[๓๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุง
 สāvatti ครั้งนั้นแล พราหมณ์ชื่อชาณฺโสณิเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็น
 ที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั้น ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่ท่านพระโคตม กุลบุตรทั้งหลายมีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เจาะจงท่าน
 พระโคตม ท่านพระโคตมทรงเป็นหัวหน้าของกุลบุตรเหล่านั้น เป็นผู้มึอุปการะมาก เป็นผู้แนะนำให้ถือตาม
 ชุมชนนั้นถือเอาแบบอย่างท่านพระโคตมหรือ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น พราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น กุลบุตร
 ทั้งหลายมีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเจาะจงเรา เราเป็นหัวหน้าของพวกเขา เป็นผู้มึอุปการะ
 มาก เป็นผู้แนะนำให้ถือตาม ชุมชนนั้นถือเอาแบบอย่างเรา”

ชาณฺโสณิพราหมณ์กราบทูลว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม เสนาสนะอันเจียบสังัด คือป่าโปร่งและ
 ป่าทึบ¹⁴ อยู่ลำบาก ทำวิเวก¹⁵ได้ยาก ในการอยู่โดดเดี่ยวก็อิภรมย์ได้ยาก ป่าทั้งหลายเห็นจะชักนำจิตของ
 ภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิ¹⁶ให้หวาดหวั่น”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น พราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เสนาสนะ
 อันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ อยู่ลำบาก ทำวิเวกได้ยาก ในการอยู่โดดเดี่ยวก็อิภรมย์ได้ยาก ป่าทั้ง
 หลายเห็นจะชักนำจิตของภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิให้หวาดหวั่น”

เหตุสะตุ้งกลัวการอยู่ในเสนาสนะป่า ๑๖ ประการ

[๓๕] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ เมื่อก่อน เราเป็นโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความ
 ดำริว่า “เสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ อยู่ลำบาก ทำวิเวกได้ยาก ในการอยู่โดดเดี่ยวก็อิภรมย์
 ได้ยาก ป่าทั้งหลายเห็นจะชักนำ จิตของภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิให้หวาดหวั่น” เรานั้นได้มีความดำริว่า “สมณะ
 หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีกายกรรมไม่บริสุทธิ์ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ
 สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบความกลัวและความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่ง
 โทษของตนคือมีกายกรรมไม่บริสุทธิ์ ส่วนเรามีใช่เป็นผู้มีกายกรรมไม่บริสุทธิ์ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัด

¹³ ส. ทกขนตีติ

¹⁴ ป่าโปร่งและป่าทึบ คือ ป่าโปร่ง (อรณฺณ) หมายถึงป่าอยู่นอกเสาเขตเมืองออกไปอย่างน้อยชั่ว ๕๐๐ ลูกธนู ป่าทึบ (วนปตถ) หมายถึง
 ถึง สถานที่ที่ไม่มีคนอยู่อาศัย เลยเขตหมู่บ้านไป (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๑๒๑, อง.ทสก.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๓๐)

¹⁵ วิเวก ในที่นี้หมายถึงกายวิเวก(สังัดกาย) (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๑๒๒, อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๙๙/๓๗๐)

¹⁶ สมาธิ ในที่นี้หมายถึงอุปจารสมาธิ หรืออัปปนาสมาธิ (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๑๒๒, อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๙๙/๓๗๐)

คือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้มีกายกรรมบริสุทธิ์ พระอริยะ¹⁷เหล่าใดมีกายกรรมบริสุทธิ์ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้มีกายกรรมบริสุทธิ์นั้นในตน จึงถึงความเป็นผู้มีความปลอดภัยอย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า (๑)

[๓๖] พราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้มีวัจจกรรมไม่บริสุทธิ์ ฯลฯ มีมโนกรรมไม่บริสุทธิ์ ฯลฯ มีการเลี้ยงชีพไม่บริสุทธิ์ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบความกลัวและความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือมีการเลี้ยงชีพไม่บริสุทธิ์ ส่วนเรามีใช่เป็นผู้มีการเลี้ยงชีพไม่บริสุทธิ์ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้มีการเลี้ยงชีพบริสุทธิ์ พระอริยะเหล่าใดมีการเลี้ยงชีพบริสุทธิ์ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้มีการเลี้ยงชีพบริสุทธิ์นั้นในตน จึงถึงความเป็นผู้ปลอดภัยอย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า (๒-๓-๔)

[๓๗] พราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น มีความกำหนดกล้าในกามคุณทั้งหลาย เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบความกลัวและความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือมีปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น และมีความกำหนดกล้าในกามคุณทั้งหลาย ส่วนเรามีใช่เป็นผู้มีปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น ไม่มีความกำหนดกล้าในกามคุณทั้งหลาย เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ เรามีใช่เป็นผู้มีปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น พระอริยะเหล่าใดไม่มีปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้ไม่มีปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่นนั้นในตน จึงถึงความเป็นผู้ปลอดภัยอย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า (๕)

[๓๘] พราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีจิตวิบัติ มีความดำริชั่วร้าย เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบความกลัวและความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือมีจิตวิบัติและมีความดำริชั่วร้าย

ส่วนเรามีใช่เป็นผู้มีจิตวิบัติ มิใช่มีความดำริชั่วร้าย เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้มีจิตเมตตา พระอริยะเหล่าใดมีจิตเมตตา เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้มีจิตเมตตานั้นในตน จึงถึงความเป็นผู้ปลอดภัยอย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า (๖)

[๓๙] พราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งถูก ถีนมิทธะ(ความหดหู่และเซื่องซึม) กลุ้มรุมแล้ว เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบความกลัวและความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือการถูก ถีนมิทธะกลุ้มรุม ส่วนเรามีใช่เป็นผู้ถูกถีนมิทธะกลุ้มรุม เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้ปราศจากถีนมิทธะ พระอริยะเหล่าใด เป็นผู้ปราศจากถีนมิทธะ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสัจด์คือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

¹⁷ พระอริยะ ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวก (ม.มู. (บาลี) ๑/๓๕/๑๒๓) และดูเทียบเชิงอรรถ ข้อ ๒ หน้า ๒ ในเล่มนี้

เหล่าใดมีความปรารถนาน้อย เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยนั้นในตน จึงถึงความเป็นผู้ปลอดภัยอย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า (๑๒)

[๔๕] พราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้เกียจคร้าน ปราศจากความเพียร เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัด คือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบความกลัว และความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือความเป็นผู้เกียจคร้าน ปราศจากความเพียร ส่วนเรามีใช่เป็นผู้เกียจคร้าน มีใช่ปราศจากความเพียร เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้ปรารถนาความเพียร¹⁸ พระอริยะเหล่าใดเป็นผู้ปรารถนาความเพียร เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้ปรารถนาความเพียรนั้นในตน จึงถึงความเป็นผู้ปลอดภัยอย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า (๑๓)

[๔๖] พราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งขาดสติสัมปชัญญะ(ความระลึกได้และความรู้ตัว) เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบ ความกลัวและความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือความเป็นผู้ขาดสติสัมปชัญญะ ส่วนเรามีใช่เป็นผู้ขาดสติสัมปชัญญะ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้มีสติมั่นคง พระอริยะเหล่าใดเป็นผู้มีสติมั่นคง เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้มีความมั่นคงนั้นในตน จึงถึงความเป็นผู้ปลอดภัยอย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า (๑๔)

[๔๗] พราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตดิ้นรนกวัดแกว่ง เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือ ป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบความกลัว และความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือความเป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นและมีจิตดิ้นรนกวัดแกว่ง ส่วนเรามีใช่เป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตไม่ดิ้นรนกวัดแกว่ง เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ พระอริยะเหล่าใดเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือ ป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธินั้นในตน จึงถึงความเป็นผู้ปลอดภัยอย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า (๑๕)

[๔๘] พราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและ ป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมประสบความกลัวและความขลาด อันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา ส่วนเรา มีใช่เป็นผู้โง่เขลาเบาปัญญา เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้

¹⁸ **ปรารถนาความเพียร** ในที่นี้หมายถึงมีความเพียรที่บริบูรณ์ และมีความเพียรที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอ ไม่ห่อนอก ไม่ตึงนัก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก คำว่า ความเพียร ในที่นี้หมายถึงเอา ทั้งความเพียรทางกาย เช่น เพียรพยายามทางกายตลอดคืน และวัน ดุจในประโยคที่ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีด้วยการเดินจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน” (ดูเทียบ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๙/๔๑๘) และความเพียรทางจิต เช่น เพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนดสถานที่เป็นต้น ดุจในประโยคที่ว่า “เราจะไม่ออกจากถ้ำนี้จนกว่าจิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ถือน้ำมันด้วยอุปาทาน” (อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๘/๔๓)

สมบุรณ์ด้วยปัญญา พระอริยะเหล่าใดเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยปัญญา เข้าอาศัย เสนาสนะอันเจียบสงัดคือป่าโปร่ง และป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”

พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยปัญญานั้นในตน จึงถึงความเป็นผู้ปลอดภัย อย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า (๑๖)

เหตุสะดุ้งกลัวการอยู่ในเสนาสนะป่า ๑๖ ประการ จบ

[๔๙] พราหมณ์ เรานั้นได้มีความดำริว่า “ทางที่ดี เราควรอยู่ในเสนาสนะ เช่นนี้ คือ อาราม เจริญ วนเจริญ รุกขเจริญ¹⁹อันน่าสะพรึงกลัว น่าขนพองสยองเกล้า ในราตรีที่กำหนดรู้กันว่าวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำแห่งปักข์ ด้วยหวังว่า “เราจะได้เห็นความน่ากลัวและความขลาด” ต่อมา เราได้อยู่ในเสนาสนะและราตรีดังกล่าวแล้วนั้น เมื่อเราอยู่ในเสนาสนะนั้น สัตว์ป่ามา นกยูงทำไม้ให้ตกลงมา หรือลมพัดเศษใบไม้ให้ตกลงมา เรานั้นได้มีความดำริว่า “ความกลัวและความขลาดนี้นั้นย่อมเกิดขึ้นแน่นอน” เรานั้นได้มีความดำริว่า “เพราะเหตุไร เราจึงหวังเฉพาะแต่เรื่องความกลัวอยู่อย่างเดียว ทางที่ดี เราควรจะทำจิต ความกลัวและความขลาดที่เกิดขึ้นแก่เราในอิริยาบถที่เราเป็นอยู่นั้น ๆ เสีย” เมื่อเรากำลังจงกรมอยู่ ความกลัวและความขลาดเกิดขึ้นแก่เรา เราจะไม่นิ่ง ไม่นอน จะจงกรมอยู่ จนกว่าจะทำจิตความกลัวและความขลาดนั้นได้ เมื่อเรายืนอยู่ ความกลัวและความขลาดเกิดขึ้นแก่เรา เราจะไม่จงกรม ไม่นิ่ง ไม่นอน จะยืนอยู่จนกว่าจะทำจิตความกลัวและความขลาดนั้นได้ เมื่อเรานั่งอยู่ ความกลัวและความขลาดเกิดขึ้นแก่เรา เราจะ ไม่นอน ไม่นิ่ง ไม่นอน จะนั่งอยู่จนกว่าจะทำจิตความกลัวและความขลาดนั้นได้ เมื่อเรานอนอยู่ ความกลัวและความขลาดเกิดขึ้นแก่เรา เราจะไม่นิ่ง ไม่นอน ไม่นอน จะนอนอยู่จนกว่าจะทำจิตความกลัวและความขลาดนั้นได้

สัตว์ผู้ไม่ลุ่มหลง

[๕๐] พราหมณ์ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งเข้าใจกลางคืนแท้ ๆ ว่าเป็นกลางวัน เข้าใจกลางวันแท้ ๆ ว่าเป็นกลางคืน เรากล่าวการมีความเข้าใจเช่นนี้เพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้นอยู่ด้วยความหลง ส่วนเราเข้าใจกลางคืนแท้ ๆ ว่าเป็นกลางคืน เข้าใจกลางวันแท้ ๆ ว่าเป็นกลางวัน บุคคลเมื่อจะกล่าวให้ถูกต้อง ควรกล่าวกับเราว่า “สัตว์ผู้ไม่มีความหลงได้อุบัติแล้วในโลก เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

[๕๑] พราหมณ์ เราปรารถนาความเพียรไม่ย่อหย่อน สติก็มั่นคงไม่พินเพื่อน กายสงบระงับไม่กระสับกระส่าย จิตเป็นสมาธิมีอารมณ์แน่วแน่ เรานั้นสงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะ ที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มี ทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่²⁰

¹⁹ อารามเจริญ หมายถึงสถานที่ที่ตงตามด้วยไม้ดอกและไม้ผล ที่เรียกว่า เจริญ เพราะเป็นสถานที่กระทำให้วิจิตร ทำให้น่าบูชา วนเจริญ หมายถึงชายป่าที่ต้องนำเครื่องพลีกรรมไปสังเวศ ป่าสุภควันและป่าที่ตั้งศาลเป็นที่สถิตของเทวดาเป็นต้น รุกขเจริญ หมายถึงต้นไม้ใหญ่ที่คนเคารพบูชาใกล้ปากทางเข้าหมู่บ้านหรือนิคมเป็นต้น โดยเข้าใจว่าเป็นที่อยู่ของเทวดาผู้มีฤทธิ์ (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๔๙/๑๒๙)

²⁰ ที.สี. (ไทย) ๙/๔๑๓/๑๘๒

วิชา ๓

[๕๒] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน²¹ ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั่งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้นจึงน้อมจิตไปเพื่ออุปเพณิวาสนาสติปัญญา ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัป²²เป็นอันมากบ้างว่า “ในภพโน้น เรามีชื่อ อย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็มียชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้ เราระลึกชาติก่อนได้หลายชาติพร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้ เราบรรลุนิชาที่ ๑ นี้ในปฐมยามแห่งราตรี กำจัดอวิชชาได้แล้ว วิชชาก็เกิดขึ้น กำจัดความมืดได้แล้ว ความสว่างก็เกิดขึ้น เหมือนบุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ฉะนั้น

[๕๓] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั่งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้นจึงน้อมจิตไปเพื่อจตุปปาตญาณ เห็นหมู่มืดผู้กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่มืดผู้เป็นไปตามกรรมว่า “หมู่มืดที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แต่หมู่มืดที่ประกอบ กายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” เราเห็นหมู่มืดผู้กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ คือ รู้ชัดถึงหมู่มืดผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้แล เราบรรลุนิชาที่ ๒ นี้ ในมัชฌิมยามแห่งราตรี กำจัดอวิชชาได้แล้ว วิชชาก็เกิดขึ้น กำจัดความมืดได้แล้ว ความสว่างก็เกิดขึ้น เหมือนบุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ฉะนั้น

[๕๔] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั่งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้น น้อมจิตไปเพื่ออสาวิกขณญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” เมื่อเรานั้นรู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว²³ ทำกิจที่ควรทำเสร็จ

²¹ กิเลสเพียงดั่งเนิน (อังคณะ) หมายถึงกิเลสเพียงดั่งเนินคือราคะ โทสะ โมหะ มลทิน หรือเปือกตม ในที่บางแห่ง หมายถึงพื้นที่เป็นเนินตามที่พูดกันว่า เนินโพธิ์ เนินเจดีย์ เป็นต้น แต่ในที่นี้ ท่านพระสารีบุตร ประสงค์เอากิเลสอย่างเผ็ดร้อนนานับการว่า กิเลสเพียงดั่งเนิน (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๗/๑๕๑)

²² สังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัป แยกอธิบายดังนี้ สังวัฏฏกัป หมายถึงกัปฝ่ายเสื่อม คือช่วงระยะเวลาที่โลกกำลังพินาศ วิวัฏฏกัป หมายถึงกัปฝ่ายเจริญ คือช่วงระยะเวลาที่โลกกำลังฟื้นขึ้นมาใหม่ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๑๕๘)

²³ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว หมายถึงกิจแห่งการปฏิบัติเพื่อทำลายอสาวิกเลส จบสิ้นสมบูรณ์แล้ว ไม่มีกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเอง แต่ยังมีหน้าที่เพื่อผู้อื่นอยู่ ผู้บรรลุถึงขั้นนี้ได้ ชื่อว่าอเสขบุคคล (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓)

แล้ว²⁴ ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”²⁵ เราบรรลุวิชาที่ ๓ นี้ ในปัจฉิมยามแห่งราตรี กำจัด อวิชชาได้แล้ว วิชาที่เกิดขึ้น กำจัดความมืดได้แล้ว ความสว่างก็เกิดขึ้น เหมือนบุคคลผู้ไม่ประมาท มีความ เพียร อุทิศกายและใจอยู่ฉะนั้น

[๕๕] พรหมณ์ บางคราวท่านอาจมีความคิดอย่างนี้ว่า “แม้วันนี้ พระโคตม ยังไม่เป็นผู้ปราศ จากราคะ โทสะ และโมหะ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงเข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ” ท่านไม่ควรเห็นอย่างนั้น เราเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ คือ (๑) การอยู่เป็นสุขในปัจจุบันของตน (๒) การอนุเคราะห์ชุมชนผู้เกิดในภายหลัง จึงเข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสงัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ”

ชาณฺสฺโสณิเป็นพุทธมามกะ

[๕๖] ชาณฺสฺโสณิพรหมณ์กราบทูลว่า “ท่านพระโคตมได้อนุเคราะห์ชุมชนผู้เกิดในภายหลังนี้ แล้ว เหมือนอย่างพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์ ฉะนั้น ข้าแต่ท่านพระโคตม พระภาชิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตม พระภาชิตของท่านพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคตมทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ ปิดของที่ ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า “คนมีตาดีจักเห็นรูปได้” ข้าพระองค์นี้ขอถึง ท่านพระโคตม พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็น อุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” ดังนี้แล

ภยเถรวสุตฺรที่ ๔ จบ

²⁴ กิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ในที่นี้หมายถึงกิจในอริยสัจ ๔ คือ การกำหนดรู้ทุกข์, การละเหตุเกิดแห่งทุกข์, การทำให้แจ้งซึ่งความดับทุกข์ และการอบรมมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓)

²⁵ ไม่ มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป หมายถึงไม่มีหน้าที่ในการบำเพ็ญมรรคญาณเพื่อความหมดสิ้นแห่งกิเลสอีกต่อไป เพราะ พระพุทธศาสนาถือว่า การบรรลุพระอรหันต์ตมผลเป็นจุดหมายสูงสุด (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓)